

הרב אהוד אחיטוב

עקירת עצים בשביעית לצורך אחסון זבל

הצגת הבעיה:

באחד המשקים החקלאיים במרכז הארץ הצטברה כמות גדולה של זבל פרות בשנת השמיטה הקודמת - ה'תשס"ח, והיה צורך לאחסן אותה במקום אחר. האפשרות הנוחה ביותר מבחינת הרפתן הייתה לרכז את הזבל בתוך מטע אגוזי פקאן של חבר ממושב שכן, אשר הסכים שיניחו את הזבל בשטחו במשך השנה, כיוון שהוא אינו מתכנן לעבד את המטע בתקופה הקרובה, ובעתיד הרחוק הוא אף מתכנן לעקור אותו (המטע אינו מניב או אינו רווחי) ולהפכו לשדה תבואה. שאלת הרפתן היא האם מותר לו לעקור חלק מן העצים בשביעית בכדי שיתפנה לו עוד מקום לאחסון כמויות הזבל?

הקדמה

הוצאת זבל אורגני לשטח חקלאי בשנת השמיטה, אפילו לשם אחסונו, בנסיבות מסוימות יש בה מראית עין, כיוון שנראה שהוא מתכוון לזבל את השדה בשמיטה - פעולה האסורה בשביעית משום שהיא תולדת חרישה. אך לאחר שביארנו בהרחבה שבמקרה המדובר לא היה קיים חשש למראית עין בשביעית¹, עלתה השאלה האם מותר לעקור חלק מעצי הפקאן של השכן בשביעית בשביל אחסון הזבל?²

א. היתר דילול אילנות בשביעית בתוך מטע קיים

במשנה (שביעית פ"ד מ"ד) נחלקו בית שמאי ובית הלל האם מותר לדלל עצים בתוך מטע זיתים ובאילו אופנים מותר, וכך נאמר במשנה (שם):
המדל בזיתים בית שמאי אומרים יגום וב"ה אומרים ישרש ומוזים במחליק עד שיגום איזה הוא המדל אחד או שנים המחליק שלשה זה בצד זה.

1. ע' במאמרנו, אמונת עתיך 77 עמ' 50-61, האם ובאלו אופנים מותר לבעלי רפתות לפנות זבל מהרפת בשמיטה ולהערים אותו בערמות לצורך אחסון, אף כשזה בתוך שטח חקלאי.
2. יש להדגיש שאין כאן המקום לדון מצד איסור עקירת עץ פרי, שהרי כאשר מדובר בשטחים חקלאיים, אפשר להקל במקרה שהמטע כבר זקן ואינו נותן פירות, ראה רמב"ם הל' מלכים פ"ו ה"ט. וראה עוד בנידון זה בספר עץ השדה, סי' ב סעי' ב הע' ה-יב, ובוודאי כאשר הוא מעוניין ליטע באותו שטח עצים אחרים (שם סי' ד סעי' ד ובהע' שם).

באופן עקרוני, הלכה כבית הלל, אלא שנחלקו המפרשים האם ההיתר של בית הלל לדלל עד שלושה עצים הוא לכל מטרה שהיא או שלא. הרמב"ם³ סובר שבית הלל התירו לדלל עצים בשביעית רק לשימוש בעצים שנכרתו בתור חומר בעירה או לתעשיית רהיטים, וכך הוא גם פסק להלכה⁴. יוצא מדבריו שעקירת עצים בשביעית לצורך צימוח של העצים האחרים אסורה בכל מצב. לעומתו, כתבו חלק מן הראשונים שההיתר לעקור עץ אחד או שני עצים קיים אף אם כוונת העקירה היא לצורך צימוח העצים הנותרים, דהיינו בכדי שיגדלו ברווח. וכן כתבו הר"י בן מלכי צדק (פ"ד מ"ד) והר"ש הרא"ש (שם), וכדעתם פירש גם הרע"ב (שם)⁵.

אולם במקרה הנידון מדובר בעקירת עצים לשם אחסון הזבל, וברור שכוונתו לעקור הרבה עצים במקום אחד, ולדעת כל המפרשים, פעולה זו צריכה להיות אסורה משום שיש בה מראית עין של הכנת השטח לזריעה, ופעולה כזו, אם היא נעשית במכוון בשביעית, היא אסורה אף שהזריעה תהייה בשנה השמינית, משום שהיא תולדה של חרישה. לכן חכמים אסרו זאת גם כשאינו מתכוון לזריעה, משום מראית העין, בכדי שאנשים לא ילמדו מכך שעקירה מותרת בכל מצב. כפי שכתב הריב"מ"ץ (שם):

במחליק מודין בית הלל שיגום ולא ישרש, שאם משרש, הואיל וקרקע של שלוש אילנות הוא קרקע הרבה, **הרואין יאמרו לעבודת הארץ מתכוין**, ותניא המשרש עוקר חרוב וסדן של שקמה אם לעצמו מותר, **אם לשדה אסור**.

אולם הפתרון של דילול שניים מתוך שלושה עצים אינו יעיל במקרה הנידון, כי לצורך אחסון הזבל הוא צריך לעקור את כל המטע. פעולה זו אסורה באופן פשוט לדעת כולם משום מראית העין, ואין הבדל אם הוא עוקר לשם שימוש בעצים או לשם אחסון הזבל⁶.

3. רמב"ם, פיהמ"ש פ"ד מ"ד.

4. רמב"ם, הל' שמיטה ויובל פ"א הי"ח.

5. בביאור השיטה המתירה דילול חלק מן העצים לשם צימוח הנותרים התקשה התוס' יו"ט (שביעית פ"ד מ"ד ד"ה המדל) עד כדי כך שכתב שאף שצוין שהצימוח הוא מטרת המלאכה, אין הכוונה להתיר בשמיטה דילול לשם צימוח, אלא לציין שזאת מטרת המלאכה בשאר השנים. אך יש שפירשו שכאן הדבר מותר מאחר שמטרת הדילול היא לעזור רק לעצים אחרים להתקיים, בשונה מגיזומים בעץ עצמו, האסורים כשמטרתם להצמיחו, ראה: רש"ס, שביעית שם ד"ה המדל; קול הרמ"ז, שביעית שם ד"ה המדל; רבי דוד פארדו בפירושו שושנים לדוד, שביעית שם ד"ה המדל.

מדברי רבי ישראל משקלאב בספרו פאת השולחן, סי' כ בבית ישראל שם ס"ק מו בסופו, נראה שיסוד ההיתר הוא משום שהוא אינו משפיע על צמיחת העצים האחרים, אלא רק מסיר את עיכוב הצמיחה באמצעות עקירה של עצים אחרים.

אולם התפארת ישראל, שביעית פ"ד אות יח, ביאר שאכן סיבת ההיתר היא משום שהפעולה אינה נעשית בגוף הצמח שרוצים שיצמח, וכפי שביאר מרן הגרא"ה קוק זצ"ל בספרו שבת הארץ, פ"א הי"ח אות ב, ובקונטרס אחרון, שם ח"ב עמ' 759 ד"ה ולדעת, שכיוון שכל גיזום שאינו נחשב זמירה, האסורה מן התורה, ואינו נעשה בגוף העץ שרוצים שיצמח, כמו במקרה המדובר, מותר לכתחילה לעשותו, ומאחר שלא ניכר שעושה כן לטובת צימוח העצים האחרים - לא אסרוהו חכמים.

6. כאן המקום להעיר את קושיית המשנ"ר, שביעית פ"ד מ"ד ד"ה המדל, כיצד התירו לדעת כל הפוסקים לדלל שני עצים עד השורש אם עושה כן בכדי להשתמש בגזם להסקה או לבערה, משום שלא נתכוון לצימוח, אך אסרו לסקל אבנים, אף שלוקח אותם לצורך בניין, אלא אם כן ישאיר את האבנים הנוגעות בארץ. כמו כן, אסרו לעקור את כל העצים משום מראית העין שמתכוון להכשיר את

לפיכך, אם היה מדובר בשטח שלו, היה אסור לבעל הרפת לשרש את העצים לשם אחסון הזבל, והיה יכול רק לגדום אותם עד קרוב לאדמה ולהניח את ערמות הזבל בין הגדמים של העצים.

ב. עקירת כל העצים במטע של חברו

במקרה הנידון בעל הרפת חפץ לעקור עצים בשדה חברו, וכפי שנתבאר לעיל, הדבר מותר כשהוא עושה כן לצורך שימוש בגזעים ובענפים החתוכים, כגון להסקה לתעשייה וכדו'. וכיוון שהוא עוקר בשטח שאינו שלו, אין מראית העין שכוונתו לזריעה⁷. דברים אלו מפורשים במשנה (שביעית פ"ד מ"ד): 'במה דברים אמורים מתוך שלו אבל מתוך של חברו אף המחליק ישרש'. וביאר הריב"מ⁸: 'שבדאי הרואין יאמרו לעצים מתכוין', והוסיף הרע"ב⁹ שסיבת ההיתר היא משום שלא מצוי שאדם מכשיר באופן סתמי קרקע שאינה שלו לצורך זריעה, ולכן אין כאן חשש ל'מראית עין'. וברור לכולם שאדם שמלקט אבנים או עצים בקרקע חברו עושה כן לצורך שימוש בעצים. וכן פסק הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"א הי"ח):

הקוצץ אילן או שנים לעצים ה"ז מותר לשרשן. קצץ שלשה או יתר זה בצד זה לא ישרש. שהרי מתקן את הארץ אלא קוצץ מעל הארץ ומניח שרשיו בארץ. בד"א מתוך שלו אבל משדה חברו מותר לשרש.

הרמב"ם פסק במפורש שכשמדובר בעקירת עצים בשדה חברו, בעל הזבל יכול לעקור את העצים של חברו עד השורש. לאור זאת, נראה היה לומר שאפשר להקל במקרה הנידון, כיוון שבעל הרפת קיבל רשות משכנו להשתמש בשטח המטע לאחסון הזבל שהוא מפנה מהרפת שלו ואף לעקור את עצי הפקאן שבמטע אם הוא חפץ בכך.

ג. דילול עצים במטע חברו כאשר חברו נהנה מכך

אלא שעדיין יש להסתפק שמא המקרה הנידון בפנינו שונה, משום שבעל המטע נהנה מעקירת העצים שמבצע חברו בעל הרפת, אף שלא ביקש זאת במפורש. שהרי ידוע שהוא מתכנן לעקור את עצי הפקאן בעוד כמה שנים על מנת לטעת במקומם עצים

השטח לזריעה. אחד ההסברים הוא שבפעולת דילול העצים אי אפשר להגיע כלל לאיסור תורה של זמירה, לפיכך כאשר היא אינה נעשית בגוף האילן שאותו אנו מעוניינים להשביח, היא מותרת, ובוודאי כשאינו מתכוון לצימוח אלא להשתמש בעץ להסקה. אולם סיקול או עקירת כל העצים, אם הדבר נעשה לטובת הקרקע, הם תולדת חרישה, שאסורה מדרבנן. לפיכך כל עוד לא ניכר שאין כוונתו להשביח את הקרקע, אסור לסקל או לעקור את כל העצים משום מראית העין.

7. אמנם אי אפשר להתיר את כל איסורי מראית העין בשדה חברו לפי היתר זה, כי ברור שבפעולות שגזרו עליהן משום מראית העין אי אפשר להשוות דין אחד לאחר. אפשר להביא לכך דוגמה מכך שהקלו בעקירה בשדה חברו, ואילו בסיקול הקלו בתחילה, ואח"כ החמירו יותר. וכמו כן בהוצאת זבלים באופן פשוט לא חילקו כלל בין הוצאת הזבל לשדהו לבין הוצאתו לשדה חברו.

8. ריב"מ"ץ, שביעית פ"ד מ"ד ד"ה אבל מתוך של חברו.

9. רע"ב, שביעית שם ד"ה מתוך של חברו.

אחרים. ייתכן אולי לומר שכיוון שבעל המטע עושה לבעל הרפת טובה ומאפשר לו לאחסן את הזבל שהוא מוציא, יש בעקירתו את העצים השבת טובה לבעל המטע, כי הוא יודע שבעל המטע מתכנן לטעת במקומם עצים אחרים. אם כן, כוונתו אינה רק לנוחיותו, אלא גם להכשיר שטח לזריעה בעבור חברו. לפיכך, לכאורה אסור לו לעשות זאת, כפי שמצאנו בכמה מלאכות שחז"ל אסרו לעשותן גם בתוך קרקע חברו במקום שיש סבירות שהוא עושה לתועלת הקרקע של חברו, וכן נאמר במשנה (שביעית פ"ד מ"א):

בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שלו כדרך שהוא מלקט מתוך של חברו את הגס הגס. משרבו עוברי עברה התקינו שיהא זה מלקט מתוך של זה וזה מלקט מתוך של זה שלא בטובה.

מצאנו אפוא שבליקוט עצים ואבנים חוששים שמא גם בשדה חברו הוא בעצם מצפה לגמול, ולכן התירו רק 'שלא בטובה'¹⁰. נשאלת השאלה מדוע בדילול עצים לא מצאנו מגבלה זו. מיישב הרדב"ז¹¹ שבדין 'מידל בזיתים' לא הובאה הדוגמה של עקירה הדדית, כי היא אינה שכיחה, שהרי בדרך כלל עקירת עצים מועילה למלקט שצריך חומר בערה וכדו' אך מזיקה לבעל השדה כי היא פוגעת לו בעצים. על כן בדילול בקרקע חברו אין כלל מגבלה על מספר העצים שמותר לשרש לגמרי מן האדמה, כי אין בו מראית העין של הכשרת השטח לזריעה. וכן נראה בדברי ה'משנת יעקב'¹². אמנם, אם שכנו ביקש ממנו שישרש בעבורו את העצים שבמטע שלו, ובתמורה לכך הוא ישרש בעבורו עצים בשדהו או כל טובת הנאה אחרת, במקרה זה ודאי שאסור לשרש אותם עצים, אלא מותר רק לגזום אותם כמו בליקוט עצים¹³. אלא שבמקרה שלנו אין הדבר כן. בעל המטע לא ביקש מבעל הרפת שיעקור בעבורו את העצים, ולא לשם כך הוא הציע לו להשתמש בקרקע לאחסון הזבל, אלא רק בתור שכן טוב הוא הציע לו לאחסן את הזבל בשטח המטע כיוון שהיה לו מקום פנוי לפי שעה. לפיכך בנידון שלנו נראה שמותר לו לעקור את העצים בשדה חברו מהטעמים הבאים:

1. אין מראית העין, כי הוא עוקר בקרקע חברו, ומוכח שהוא משרש את העצים בכדי לאחסן שם זבל.
2. בעל המטע לא ביקש מבעל הרפת לעקור בעבורו את העצים תמורת הרשות להניח בו זבל אורגני, ובוודאי שלא התנה את השימוש בשטחו בעקירת העצים בשמיטה.
3. אף אילו הייתה התניה כזו, עדיין היה מקום לדון, כיוון שבעל המטע לא התכוון לזרוע באותו מקום בשנים הקרובות, כך שאין לו תועלת קרובה מן העובדה שבעל הזבל האורגני עקר את המטע שלו דווקא בשנת השמיטה ולא מאוחר יותר.

10. המפרשים נחלקו בביאור המושג 'בטובה', האם הכוונה שנעשה בהסכמה מראש (פיהמ"ש רמב"ם פ"א מ"א) או שאסור לעשות באופן שחברו יחזיק לו טובה על כך, עי' רע"ב פ"ד מ"א ד"ה שלא בטובה; תפא"י, שם אות ג; משנ"ר שם ד"ה המלקט עצים.

11. רדב"ז, לרמב"ם הל' שמיטו"י פ"א הי"ח.

12. משנת יעקב, הל' שמיטה ויובל פ"א ה"ט אות יא.

13. וכן נראה שלמד ספר נחמות ישראל (ירושלים תרס"ח שביעית פ"ד מ"ד ד"ה הלכה למעשה).

ד. מראית העין בשביעית כשיש העובדים בהיתר

מלבד כל האמור לעיל, קיים יסוד הלכתי נוסף שנידון בין פוסקי דורנו הנוגע לגזרות חז"ל של מראית עין בשביעית בעקבות היתר המכירה. נושא זה נידון בדורות האחרונים בעקבות העובדה שבשווקים נמכרים פירות ייבוא מחו"ל, והשאלה היא האם מותר למכרם באופן רגיל, שהרי חז"ל אסרו לעשות כן משום מראית העין שמא הציבור יחשוב שאלו פירות שביעית רגילים ויסיקו שמותר לסחור בהם באופן הרגיל, וכפי שפסק הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ו ה"ח):

פירות חו"ל שנכנסו לארץ לא יהיו נמכרים במדה או במשקל או במנין. אלא כפירות הארץ אכסרה. ואם היו ניכרין שהם מחו"ל מותר. והוסיף הגרא"ה קוק זצ"ל (שבת הארץ פ"ו ה"ח אות ב) שלכאורה בשל חשש זה קיימת בעיה לסחור ביבול נכרים בשביעית באופן הרגיל, וזו לשונו:

ולפי זה פירות של נכרים, אפילו למאן דאמר שאין קדושת שביעית נוהגת בהן - מכל מקום לא גריעי מפירות חוץ לארץ, ואסור למוכרם במדה ובמשקל ובמשורה, אם אינם ניכרים שהם משל נכרים, שאין לישראל כיוצא בהם.

מחדש הגרא"ה קוק זצ"ל יסוד הלכתי המאפשר לסחור הן בפירות ייבוא הן בפירות נכרים בלא לחוש למראית העין. לדעתו, **מכיוון שהרבה מן הציבור משתמש בפירות היתר המכירה, שעל פי הדין אין צורך לנהוג בהם קדושת שביעית** - נוצר מצב שרוב הפירות שבשווקים אינם קדושים בקדושת שביעית. אם כן, כשרואים אדם מוכר פירות חו"ל, לכל היותר יאמרו שהוא מוכר פירות הארץ שנמכרים באופן הרגיל על פי היתר המכירה. וזו לשונו:

אלא שיש לומר שבזמן הזה שרוב הפירות הם של נכרים, וגם השדות של ישראל, הרבה מפקיעים מהם חובת השביעית מפני ההכרח, על ידי היתר של מכירה - עד שפירות של שביעית שתהיה קדושת שביעית נוהגת בהם מן הדין הם דבר שאינו מצוי - על כן לא שייך לגזור רובא אטו מיעוטא. ואין איסור למכור במדה או במשקל או במנין, כי אם פירות ארץ ישראל, מאותם שקדושת שביעית נוהגת בהם מן הדין.

על פי יסוד זה, נקבע פסק עקרוני גם לנושא הנידון לפנינו שבזמן הזה שיש אנשים העובדים בשביעית על פי היתר המכירה - שוב אין לחוש ל"מראית העין" בנוגע לסיקול אבנים, עקירת עצים או הוצאת זבלים בשביעית, כיוון שלכל היותר, אותם אנשים שיראו אותם יחשבו שהם עובדים על פי היתר המכירה. וכך נכתב בקובץ פסקי הלכות 'כרם ציון' (שביעית פרק ח סעי' ג):

וכתבו גדולי ירושלים דדברים שאסורים מטעם חשד יש להתיר בזמן הזה. שהחשד רק יהיה שמתנהג על פי ההיתר של הרבנות, וכמו כן שיעורי המשפלות ואשפתות דלקמן אינם נוהגים לפי זה.

מסקנה

מותר לעקור את העצים שמיועדים לעקירה במטע של שכנו לצורך הוצאת הזבל, כיוון שבעקירת כל העצים אין כוונתו להצמיח עצים אחרים. כמו כן, ניכר שאינו מתכוון לעקור בכדי לשתול או לזרוע צמחים אחרים, אלא עושה כן כדי לאחסן שם זבל אורגני. אמנם חברו נהנה מכך, אך הוא התיר לו לאחסן את הזבל גם אם הוא לא יעקור את העצים. בנוסף, בימינו הרבה עושים 'היתר מכירה', ולכן אין מראית העין כשעושה כן לצורך היתר, אף שהוא עצמו לא עשה היתר מכירה. אולם מן הראוי להוציא חלק מן הזבל לפני שהוא מתחיל לעקור את העצים באופן כזה שהזבל שנמצא בשדה ישמש הוכחה שכוונתו בעקירת העצים היא לשם אחסון הזבל.

